

ADATOK A PÉCSI DISPUTA TÖRTÉNETÉHEZ

1. A pécsi polgárság: A hódoltsági időkből egyetlen hiteles oklevél maradt fenn: Korsós István bíró levele, mely a város akkori pecsétjét is megőrizte. A pecsét hűséges kifejezője a város polgári életszemléletének. A korábbi és későbbi korok pecsétjei vagy a székesegyházra, vagy a város püspöki voltának jegyeire helyezik a főhangsúlyt. Ez a pecsét a várbástyák által bezárt, mintegy fogságra vetett város szomorú élményét adja. Sajátos módon azonos pecsét leírás maradt fenn, éppen Kolozsváron, a pécsi szabócéhnek egy okleveléről. Ez a lelet szinte összefoglalja a város történetét. Pécs 1543-ban kerül török kézre, katonai okokból a magyar lakosság a város falain kívül kell letelepedjen, az északkeleti elővárosba és azt iparvárossá teszi. Viszonylag szabadon élhet, a hódítók által kirótt adók teljesítése után önmagát kormányozza, egyháza ügyeit intézi, jeles iskolát tart fenn, nemcsak gazdasági központtá vált, hanem átvéve az egykori püspöki városnak, Janus Pannonius szellemének kultúráját, a környék vallási és művelődési centrum is lett. Végigmegegy a reformáció fokozatain és 1569-70 között unitáriussá lesz. Ez a polgárság művelt, sok közöttük a deák, amelyik jelző magasabb iskolák végzését jelentette. A teológia kérdésével annyira intenzíven vesz részt, hogy egyenrangú vitapartner a disputa során. E tényt Skaricza Máté, az ellenfél is meglepődve veszi észre. Ez a polgárság kiváló bázisa volt az unitárius vallásnak, iskolája pedig főiskola jellegű volt, miként azt az egykorú jezsuita források állapítják meg.

2. Templomuk a Mindenszentek temploma, amelyik az 1200-as években épült, s mellette volt a paplak és az iskola. A török uralom ezt az egy kőtemplomot hagyta meg a keresztényeknek, és mivel két felekezet, az unitárius és a katolikus volt erős, közösen használták azt. Lelkész unitárius részről Válaszúti György, katolikus részről pedig István pap. Így folyt le a disputa, amely vitathatatlanul Válaszúti György győzelméről tanúskodik, mert bár egyik fél sem nyerte meg a másikat a maga számára, a vita végén Skaricza Máté elismeri kereszténynek és az evangéliuminak az unitáriusokat, és igaztalannak mondja az eretnokség vádját.

1612-ben megjelennek a jezsuiták és a hódoltsági balkáni területek agresszív püspöke, don Simon Matkovics püspök, aki összeköttetései felhasználásával elvéteheti az unitáriusoktól a templomot és a jezsuitáknak adhatja át. De az unitáriusok a helyi kormányzattól visszaszerzik. Mivel pedig a jezsuiták a közösködést nem akarják, 1620 és 1628 között fatemplomot építtetnek és attól kezdve a török uralom végéig az unitáriusok használják egyedül a templomot.

3. Az iskola főiskola volt. Jezsuita források jegyzik fel, hogy az eretnek tudomány (teológia) mellett hébert, görögöt és latint tanítottak a szükségszerű gyakorlati tárgyak mellett. A források külön hangsúlyozzák az éneklés és énektanítás magas színvonalát és a tisztességesen ellátott mesterek és rektorok anyagi jólétét.

4. Az unitárius misszió: Két irányból hatolnak be az unitárius misszionáriusok. Az első Székesfehérvár, illetve Nagymaros felől. A második Szeged, Bács, Küllöd, Siklós irányon keresztül. A misszió kétségtelenül Dávid Ferenctől és Kolozsvártól irányított; eszközei voltak: a disputa, a sajtó (könyv), a színdarab, a személyes meggyőződéssel együtt.

5. A Pécsi Disputa indítékai: Dán Róbert történésznek van egy tetszetős elmélete, amely szerint a két rivalizáló kereskedőváros konkurenciális harcában a tolnaiak az eretnokség vádjával embargó alá akarták vetni a pécsieket. Ez azonban képtelenség. A kereskedők akarták a két város kapcsolatát, felküldik Tolnai Decsi Gáspárhoz a pécsieket, hogy megpróbálják az egyházi tilalmat feloldatni, hogy tovább kereskedhessenek. A vitának egyházi indítéka volt. Először is az, hogy a nagyharsányi tragédia következményei megmutatták, hogy a török uralom a keresztények közötti harcot nem engedi meg. Ezért a hercegszöllősi kánonokkal megtiltja a református egyházvezetés a hitvitákat. Az viszont tagadhatatlan, hogy az unitáriusok szívósan terjeszkednek Baranyában, még a XVI. század végefele is. Igen valószínű, hogy Tolnán, ahol már 1574-ben is létezett egy kisebb unitárius csoport, remélték, hogy Tolnán is megvetheti lábát egy erősebb egyházközség. Emiatt a fenyegető veszély miatt próbálta kizárni Tolnai Decsi Gáspár gyülekezetéből az unitáriusokat, megerősödve a kánonok határozataival. Ezt az ostromzárat akarták a pécsiek Válaszúti vezetésével áttörni. Ez azonban végső fokon nem sikerült. Csak annyit értek el, hogy tanításukról az eretnek bélyeget Skaricza levette.

6. A Pécsi Disputa értéke unitárius szempontból: Gyakorlatban igazolták az 1568. évi tordai országgyűlési törvény realitását. Bizonyították, hogy az egyházaknak lehet keresztényi szeretetben és egyetértésben élni. Így a Disputa a lelkiismereti szabadság törvényének végrehajtási utasítása. Dávid Ferenc mártírságával béklyóba szorított unitarizmusnak szabad és továbbfejlődés életfeltételeit megteremtette és élt is vele. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az ott felbukkanó hitelvek kéziratban megjelennek a kolozsvári főiskolán is, mint teológiai jegyzetek. Végezetül pedig életképesse tette a baranyai — tolnai — somogyi unitárius missziót, egészen az erőszakos fölszámolásáig, sőt tovább is, mert számos adat bukkan fel az unitárius gondolat tizennyolcadik századi továbbéléséről, lelkészek, értelmiségiek, sőt a falusi emberek között is.

Dr. Vernes Gyula

A PÉCSI DISPUTA EMLÉKE

Amíg Pécssett a másfél évszázados magyarpusztító török uralmat számos emlék őrzi (Gázi Kaszim dzsámija, Jakováli Hasszán dzsámija a minarettel, Idrisz baba türbéje, Memi pasa fürdője stb.), addig mindezekig semmi sem emlékeztetett arra, hogy a török hódoltság idején elsősorban a város többségét alkotó unitárius lakosság volt a magyar lét őrzője. Végre most, a török uralom idején a keresztény felekezetek által egyedül használni engedélyezett, a város falain kívüli Mindenszentek templom falán, négy évszázad után emléktábla hirdeti: e templom falai között folyt le a Válaszúti György unitárius prédikátor szervezte hitvita, melyet a történelem és a magyar irodalomtörténet „Pécsi Disputa” néven ismer, s amelynek anyagát ízes magyar nyelven Válaszúti György örökítette meg. E tettelvel egyik legértékesebb irodalmi emlékünk megalkotójává vált.

Talán nem eléggé ismert, hogy az erdélyi fejedelemség területén a Báthoriak idején, az unitárius egyházat alapító Dávid Ferenc 1579-ben bekövetkezett mártírhalála után, a lelkiismereti szabadságot, az egyházak közötti toleranciát hirdető egyház hívei egyre fokozódó megpróbáltatásoknak voltak kitéve. Ugyanakkor a tö-